

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2019. – Т. 39. – С. 164-173
DOI: 10.31861/mhpi2019.39.164-173

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2019. – Volume. 39. – pp. 164-173
DOI: 10.31861/mhpi2019.39.164-173

УДК: 329.055.1(437.3)

© Тетяна Федорчак¹

Діяльність сучасних праворадикальних партій у Чехії

Автор досліджує політичний радикалізм в Чеській Республіці, досить різномірну течію за складом учасників: від політичних партій до екстремістських організацій. Особливістю чеської партійної системи є існування в ній, поряд з типовими радикальними партіями, інших партій, не радикальних, представники яких підтримують ксенофобські, націоналістичні та антиісламські заяви. Це найперше Громадянська демократична партія, відома своїм критичним ставленням до європейської інтеграції, і Комуністична партія Чехії та Моравії, яка виступає проти членства Чехії в НАТО й ЄС. До числа чеських політиків, яким близькі радикальні погляди, аналітики відносять відомого своєю антиісламською позицією чеського президента М. Земана та лідера руху АНО мільярдера А. Бабича. Виборці голосують за них не тому, що їх економічні чи соціальні програми мають для електорату особливу привабливість, а через невдоволення економічною ситуацією в державі. Практично всі право популістські партії виступають проти європейської інтеграції, інтерпретуючи її, як антинаціональний проект, яким управляє еліта, спотворений дефіцитом демократії та корупції.

Ключові слова: Чеська Республіка, праві радикальні політичні партії, європейська інтеграція, націоналізм.

Activity of modern right-wing radical parties in the Czech Republic

The author investigates political radicalism in the Czech Republic, a rather heterogeneous current considering the structure of participants: from political parties to the extremist organizations. The peculiarity of the Czech party system is the existence, along with typical radical parties, of other non-radical parties whose representatives support xenophobic, nationalist and anti-Islamic statements. This is primarily the Civil Democratic Party, known for its critical attitude towards European integration, and the Communist party of the Czech Republic and Moravia, which opposes Czech membership in NATO and the EU. Among the Czech politicians, who are close to radical views, analysts include the well-known for its anti-Islamic position of the Czech President M. Zeman and the leader of the movement ANO, billionaire A. Babich. Voters vote for them not because their economic or social programs are particularly attractive to the electorate, but because of dissatisfaction with the economic situation in the state. Almost all right populist parties oppose European integration, interpreting it as an anti-national project run by an elite distorted by a deficit of democracy and corruption.

Key words: Czech Republic, right-wing radical political parties, European integration, nationalism.

Політичні партії правого спрямування з'явилися на території сучасної Чеської Республіки (ЧР) ще до утворення Чехословаччини у 1918 р. Між двома світовими війнами вони періодично то підвищували, то втрачали свою популярність². Втім, політична система Чехословаччини до Мюнхенських подій (1938 р.) мала демократичний імунітет, а праві радикальні партії цього часу були розрізнені, не мали яскравого і сильного лідера, масової підтримки і не могли заявити про себе як про повноцінних політичних акторів³.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Україна. E-mail: tatiana.fedorchak@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8404-5526>.

² Fiala P., Mareš M., Pšejka P. (2001). Formation of the System of Political Parties in the Czech Republic 1989-1992. *Studia polityczne*. № 12. S. 147.

³ Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории (2005). [в 2 кн.]. Кн. 2 / [отв. ред. В. В. Марьина]. М. С. 217.

Натомість, у державах ЦСЄ були прояви авторитаризму та правого радикалізму. Так, в Угорщині після розгрому радянської республіки в 1919 р. минула буржуазно-демократична система не була відновлена. Після зміни кількох правих урядових кабінетів у 1920 р. в державі встановили право авторитарний консервативний політичний режим, який з часом все більше еволюціонував у бік правового радикалізму. В Румунії в перші повоєнні роки спостерігалася політична нестабільність, а з другої половини 1930-х рр. у політичному житті посилилися фашистські тенденції. У Польщі, встановлений в 1926 р. режим «санації» з чіткими авторитарними рисами теж еволюціонував у бік фашизму. В Албанії диктатура А. Зогу орієнтувалася на фашистську Італію. В Болгарії в середині 1920-х рр. утвердився авторитарний режим «цанковщини», на зміну якому після перевороту 1934-1935 рр. прийшов уряд, що перебував під впливом фашистської Німеччини. На початку 1930-х рр. диктатура була встановлена і в Югославії⁴.

Крайнім проявом правового радикалізму вважається фашизм. «Фашизм в Чехії бере свій початок у націоналізмі XIX ст., – пише історик Іво Пейчох з Військово-історичного інституту. – В ньому постійно робився акцент на національному питанні. Причиною появи цього руху в Чехословаччині невдовзі після Першої світової війни були, з одного боку, побоювання «лівого» перевороту, адже, у зв'язку зі складною економічною ситуацією справа доходила до соціальних хвилювань, і події могли розвиватися в тому ж напрямі, що і в Росії. З іншого боку, певну загрозу представляла Німеччина. Можна сказати, що чеський фашизм 1920-1930-х рр. ґрунтувався на ідеї про те, що народами, які мають право управляти державою, є лише чехи та словаки. Лише цим народам можуть бути надані повні політичні права, а угорці, євреї і німці, на думку деяких теоретиків чеського фашизму, не мають права на рівне представництво в парламенті. Втім, найсильнішими були побоювання посилення німецького впливу, які опиралися на історичний досвід боротьби за чеську національну ідентичність в XIX ст. Так, що основною рисою чеського фашизму була антинімецька спрямованість»⁵.

Проте антисемітські й антинімецькі погляди були не єдиними пунктами програми чеських фашистів. Вони виступали проти комуністів, а також проти тих партій, з якими конкурували за голоси виборців – аграрників, народників та національних соціалістів. Слід вказати також і на іншу площину, в якій фашисти боролися з демократією Першої Республіки та її представниками. Для них найбільше зло представляла міжвоєнна інтелектуальна еліта – вчені, літератори, художники, які були помічені в масонських організаціях. Крім того, в ідеології чеського фашизму був доволі чітко виражений соціальний компонент – критика проблем суспільства, як безробіття, кризові явища в економіці, відмінності в соціально-економічному статусі окремих верств населення. Водночас наголосимо, що у чеського фашизму не було ні програми, ні глибоких ідей. Можливо це і посприяло тому, що чеський фашизм не зміг зайняти в політичній системі Чехії позиції лідируючої політичної партії. У період Протекторату Чехії та Моравії чеський фашизм, представлений профашистською партією «Національна співдружність», яка проголосила своєю метою германізацію чеського народу і нараховувала в кінці 1939 р понад 4 млн членів виявилася лише допоміжною силою для Німеччини в управлінні Протекторатом⁶.

Після завершення Другої світової війни та звільнення Чехословаччини в державі була встановлена нова політична система, основи якої були узгоджені представниками московського та лондонського центрів чеського Опору. З них логічно випливало закінчення активної діяльності в Чехословаччині будь-яких правоекстремістських організацій. В наступний період 1945-1989 рр. в Чехословаччині не було ні легальних правоекстремістських організацій, ні більше того правих радикальних партій. Втім, у суспільстві були присутні елементи їх ідеології, зокрема прояви антисемітизму, расизму, ксенофобії, молодіжної субкультури скінхедів.

Наступний період, коли зріс вплив крайніх правих у чеському суспільстві і в політиці, розпочався після 1989 р.⁷ Після «оксамитових революцій», які поклали край старій політичній системі, не лише Чехія, але вся Центральна Європа переживала складні процеси політичних та

⁴ Bureš J., Charvát J., Just P., Štefek M. (2012). Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému. Praha: Grada. S. 59.

⁵ Pejčoch I. (2011). Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálnésocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922-1945. Praha: Academia. S. 35.

⁶ Český fašismus. 2010. 30.12. URL: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1294681-cesky-fasismus>.

⁷ Olson D. M. (1993). Dissolution of the State: Political Parties and the 1992 Election in Czechoslovakia. *Communist and Post Communist Studies*. Okland. Vol. 26, № 3. P. 310.

економічних перетворень, розвитку та зміцнення демократії. Крайні праві політичні течії в своїй діяльності опиралися на певне невдоволення жителів регіону, яке відображалось в збільшенні кількості прихильників популізму чи національного шовінізму⁸. Тут свою роль зіграв також історичний досвід розвитку політичних партій до 1945 р. Зазвичай в ідеології сучасних крайніх правих все частіше з'являються такі положення, як критика ісламізму, мультикультуралізму, глобалізації та капіталізму. Ці нові теми до певної міри визначили їх відхід від фашистської та нацистської ідеологій⁹.

Програми сучасних крайніх правих чеських політичних партій ґрунтуються на некритичному націоналізмі (націоналістичному шовінізмі, протиставленні «низів» і «верхів», критиці політичних еліт, режиму, як і всього суспільного розвитку після 1990 р.). Особливого значення ці партії надають дотриманню законності та правопорядку. В їх риторичі є елементи популізму, вказівки на етнічну специфіку соціальних та кримінальних проблем (особливо стосовно ромів), критика постмодерністських цінностей, транснаціональних політичних структур і структур безпеки (з вимогою виходу з НАТО), а також елементи ксенофобії, расизму та антисемітизму¹⁰.

Як і в інших державах ЦСЄ, в Чехословаччині (після 1993 р. в Чехії) відбувалися складні процеси політичних та економічних змін, зміцнення демократичних принципів. Адаптація до цих процесів у багатьох громадян Чеської Республіки часто викликала серйозні проблеми, якими намагалися скористатися крайні праві політичні партії, що позиціонували себе як альтернативні існуючому режиму, але при цьому не комуністичні партії¹¹.

Для ультраправих ЧР на початку демократичних змін типовим був пошук сильного політичного актора, який міг би досягти успіху на виборах. Найсерйознішими представниками цієї течії були: партія «Об'єднання за Республіку – Республіканська партія Чехословаччини (ОЗР – РПЧ); Робітничка партія (РП); Робітничка партія соціальної справедливості (РПСС).

Партія ОЗР – РПЧ на чолі з М. Сладеком виникла на піднесенні побутового націоналізму (найперше антиримського) на початку 1990-х рр. Шовіністична, антикомуністична, а насамперед анти реформаторська хвиля винесла у велику політику популіста М. Сладека і його прихильників.

Мета республіканців, за їх заявами, в тому, щоб «цілком по-новому організувати порядки та життя в державі у відповідності з національними і патріотичними почуттями»¹². Практичні дії партії мають дві особливості: огульною критикою чинних порядків, аж до відмови в легітимності влади, і різкою антиримською та анти німецькою спрямованістю. Про потребу «остаточного вирішення питання не інтегрованих етнічних груп» зазначено і в офіційній програмі партії¹³. Антиромські висловлювання М. Сладека принесли йому популярність¹⁴. У програмі критикувалися «американізація» громадського життя, постмодерністські цінності, мультикультуралізм, пропагувався антикомунізм та ізоляціонізм у зовнішній політиці. У 1992-1998 рр. ОЗР – РПЧ ввійшла в парламент ЧР. У партії розпочав політичну кар'єру лідер Робітничої партії соціальної справедливості Т. Вандос. В ОЗР – РПЧ була молодіжна організація «Республіканська молодь». Деякі її члени згодом примкнули до нелегальних екстремістських організацій.

У своїх виступах М. Сладек використовував класичний популістський лексикон, вказував на співпрацю старої комуністичної і нової еліти, на небажання останньої боротися з комуністичним минулим, на її корумпованість, схилення перед іноземцями, особливо перед німцями. Саме

⁸ Schöpflin G. (1991). Post-comunism: construction new democracies in Central Europe. *International Affairs*. L. Vol. 67, № 2 (Apr). P. 239.

⁹ Мельниченко Б. (2012). Політико-правові перетворення в Центральній-Східній Європі наприкінці ХХ ст. (на матеріалах Польщі, Чехії та Словаччини). Львів : ЛьвДУВС. С. 156.

¹⁰ Roubal P. (2013). *Starý pes, nové kousky : kooptace do Federálního shromáždění a vytváření polistopadové kultury*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. S. 71.

¹¹ *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989* (2008). [edit.: Adéla Gjuríčová, Michal Kopeček]. Praha : Paseka. S. 19.

¹² Бобраков-Тимошкин А. наследники традиций: Коммунистическая партия Чехии и Моравии как консервативно-националистическая сила. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/6/b20.html>.

¹³ *Česká demokracie po roce 1989 : institucionální základy českého politického system* (2012). Praha: Grada. S. 314.

¹⁴ Davidová E. (1995). *Romano drom = Cesty romů 1945–1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého. S. 92.

германофобія, негативне сприйняття суспільством німців і всього німецького, в т.ч. і судейських німців, які були виселені з країни після 1945 р., були найсильнішою стороною цієї партії і вказували на її зв'язок з історичними чеськими фашистськими партіями. ОЗР – РПЧ заявляла, що політиків, які будуть підтримувати повернення судетських німців та відміну декретів Е. Бенеша про їх переселення в Німеччину, слід судити як зрадників.

У сфері економіки в програмі партії велика увага приділена критиці негативних явищ, які супроводжували зміни, зокрема крах деяких банків чи порушення в ході приватизації деяких державних підприємств. Партія пропонує внести в Конституцію величину податків (відмінити прогресивний податок) і провести з питань оподаткування референдум. Ксенофобія разом з намірами представити себе «партією порядку» найбільш виражена щодо ромів. Для партії характерний пошук причин злочинності і соціальних проблем в існуванні меншин (т.зв. етнізація проблем). Зокрема, вона запропонувала знизити вік кримінальної відповідальності у ромів до десятирічного віку, переглянути правомірність призначення ромам соціальних виплат і пенсій по інвалідності, а також першочергового надання їм квартир та законність існування ромських політичних партій.

У програмі ОЗР – РПЧ є пункти про професіоналізацію армії, про зміцнення національного суверенітету і критику членства в ЄС та НАТО. Після листопадової революції 1989 р. партія виступала за приєднання Закарпаття до Чехословаччини (згодом до Чеської Республіки), проти поділу Чехословаччини. В ній вміщені положення про прямі вибори президента, про безкоштовну освіту й інвестиції в розвиток сільських районів і будівництво житла. Партія підтримувала скорочення на 30% держапарату і ліквідацію вищої палати парламенту – Сенату. У сфері культури партія виступає за відновлення національної гордості (посилаючись на гуситські традиції), у сфері охорони довкілля – проти будівництва теплових електростанцій.

ОЗР – РПЧ у 1990-2010 рр. брала участь у всіх виборах на державному та регіональному рівнях. На виборах в Федеральні збори Чехословаччини в 1990 р вона отримала 1% голосів виборців. У 1992 р. – 6,5%, що дозволило їй зайняти 14 місць в Федеральні збори і 14 в Чеській національній Раді. Причини зростання її популярності полягають у тому, що партія виступала категорично проти поділу Чехословаччини. На виборах 1996 р. вона отримала 8,1% і 18 місць у Палаті депутатів парламенту. На дострокових парламентських виборах 1998 р. партія отримала всього 3,8% голосів, а на виборах до місцевих органів влади 2000 р. її здобула майже 100 депутатських місць. Партія брала участь у виборах до Європарламенту, але без успіху.

Електорат ОЗР – РПЧ складала здебільшого жителі невеликих міст і селищ, молоді чоловіки, які перший раз брали участь у виборах, але коли подорослішали, голосували за інші політичні партії. Тож партія мала нестабільну електоральну базу. Програма партії приваблювала головним чином представників середнього класу, незаможних, які проживають у сільській місцевості молодих людей з початковою і середньою освітою в Північній Чехії та пенсіонерів¹⁵. Після 1998 р. партія стала втрачати свій вплив, знизила політичну активність і поступово маргіналізувалася. За рішенням Конституційного суду в 2013 р. партія була заборонена і розпущена. Знову ця партія з дещо зміненою назвою – Об'єднання за республіку – Республіканська партія Чехословаччини 2016, з колишнім лідером і колишньою програмою з'явилася на чеській політичній сцені в 2016 р. За допомогою цього проекту М. Сладек, який тричі балотувався на пост президента, намагається повернутися до політичної діяльності¹⁶.

З 1990 р. діє партія «Права альтернатива». У 2000-х рр. вона зміцнила свій статус, дистанціювалася від неонацизму, але в періодичних виданнях використовує неонацистську риторику, займає жорсткі позиції щодо ромів, іммігрантів, поширює расову нетерпимість, чим викликає інтерес ЗМІ.

Інтерес ЗМІ і сил безпеки привертає до себе і політична Національна партія (НП зареєстрована 31.10.2002). Вона позиціонує себе патріотичною партією, яка дотримується консервативних цінностей і національних традицій. Її ідеологія – інтегральний традиціоналізм, який партія

¹⁵ Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Sdružení%20pro%20republiku_%E2%80%93_Republik%C3%A1nská_strana_%C4%8Ceskoslovenska_Miroslava_Sl%C3%A1dka.

¹⁶ Extremismus Souhrnná situační zpráva 4. čtvrtletí roku 2016. URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/ctvrtletni-zpravy-o-extremismu-odboru-bezpecnostnipolitiky-mv.aspx>.

хоче адаптувати для сучасних чехів. Чеський варіант традиціоналізму ґрунтується на принципах порядку, авторитету, на суворому дотриманні дисципліни, лояльності, виконанні обов'язків і відповідальності. НП у минулому часто була радикальним партнером парламентських політичних партій. У програмі НП акцентує на критиці ЄС, НАТО, радикального ісламу, культурного різноманіття і процесів глобалізації; вимагає посилення імміграційних засад, умов для надання громадянства, більшої лояльності з боку національних меншин в ЧР, введення принципів прямої демократії¹⁷.

У 2000-х рр. на крайньому правому фланзі з'явилася Робітничка партія (РП). На ріст її підтримки вплинули криза, напруга в районах компактного проживання ромів (північ Чехії), зміцнення позицій крайніх правих сил на Заході. РП будує імідж на принциповій анти системності, прозорому неонацизмі (в програмах, символіці); робить акцент на публічних акціях і залученні молоді. Ідеологія партії – характерна для європейських «нових правих» суміш крайнього євроскептицизму, спротив мультикультуралізму і при цьому ліва риторика в економіці. Вона заперечує можливість співпраці з комуністами, відносячи їх до «системних» партій. Міжетнічні зіткнення на півночі Чехії принесли РП додаткові бали в очах її потенційного електорату. На парламентських виборах 2010 р. РП, яка була змушена через судову заборону діяльності брати участь у виборах за списками Робітничої партії соціальної справедливості, здобула 1,14% голосів, що дозволило їй отримати державне фінансування¹⁸. РП розпустили за рішенням суду в 2010 р. Її спадкоємицею оголосила себе Робітничка партія соціальної справедливості.

Робітничка партія соціальної справедливості (РПСС) – праворадикальна чеська непарламентська націоналістична партія, яка виникла в січні 2004 р., як Партія громадян Чеської Республіки. Нинішню назву вона отримала 10 листопада 2008 р. Партія контактує з українським Правим сектором і в кінці лютого 2014 р. на запрошення її голови Т. Вандаса Чехію відвідали з візитом його представники¹⁹. Партія дистанціюється від ідеології нацизму, але має яскраво виражений націоналістичний характер. Так, в її програмі є пункти: вихід ЧР з ЄС і НАТО; виселення нелегальних іммігрантів; однопалатний парламент (розпуск Сенату); скасування державних субсидій політичним партіям за їх членство в Палаті депутатів і Сенаті; введення права відкликання депутатів; надання більшої самостійності містам і сільським поселенням у податковій сфері; встановлення адміністративних кордонів Моравії і Сілезії; заборона гомосексуальних шлюбів; відновлення смертної кари; розслідування шахрайства і зловживань у ході т.зв. «малої» і «великої» приватизації; відродження чехів і всього національного чеського²⁰.

РПСС брала участь у виборах до законодавчих органів різних рівнів. На парламентських виборах 2006 р. вона не висувати своїх кандидатів, але 27 її членів були включені до списку націонал-консервативної партії «Право і справедливість», за яку проголосували 12 756 виборців (0,23%). У тому ж році партія взяла участь в муніципальних виборах, зібравши 11 159 голосів (0,01%) і зумівши провести до муніципальної ради одного представника.

На виборах в крайові ради 2008 р. вона знову не висувала своїх кандидатів, створивши коаліцію з Робітничою партією під назвою «Робітничка партія – за скасування платної охорони здоров'я». У цілому по всій Чехії (за винятком Пльзенського краю) за коаліцію віддали свої голоси 0,90% виборців. У Пльзенському краї коаліція мала назву «Робітничка партія – ні американському радару!» і отримала 1,47% голосів. Всього в об'єднаній список були включені 24 члени Робітничої партії соціальної справедливості, тобто вони займали приблизно 1/10 місць у списку.

РПСС оголосила себе спадкоємицею Робітничої партії, ідеологія якої була сумішшю націонал-соціалізму, чеського націоналізму, євроскептицизму та антисемітизму. Аби не допустити повтору шляху РП і уникнути заборони, РПСС прагне дистанціюватися від тоталітарних ідеологій, в т.ч. від нацизму. Партія бореться проти безробіття, різко виступає проти гомосексуальних шлюбів, проти членства Чехії в ЄС і НАТО. РПСС у 2015 р. стала членом «Альянсу за мир

¹⁷ Smolík J. (2013). Krajněpravicové politické strany v zemích V4: historie a současnost. *Sociológia* [Český, 2010]. Brno. Č. 4. S. 394.

¹⁸ Бобраков-Тимошкин А. наследники традиций: Коммунистическая партия Чехии и Моравии как консервативно-националистическая сила. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/6/b20.html>

¹⁹ Dělnická strana sociální spravedlnosti. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Blnick%C3%A1_strana_soci%C3%A1ln%C3%AD_spravedlnosti.

²⁰ Program DSSS 2015. URL: <http://www.dsss.cz/program-dsss-2015>.

і свободу», який об'єднує праві політичні партії Європи, симпатизує сучасній РФ. Водночас партія отримує фінансування від Європарламенту. Крайні праві політичні сили в Чехії діють розрізнено, їм навіть не вдалося об'єднатися для участі в місцевих виборах (жовтень 2016 р.) Експерти відзначають падіння престижу РПСС. На парламентських виборах, що проходили в Чехії після 1993 р., їй не вдалося отримати жодного мандата. Вона все більше залежить від підтримки зарубіжних організацій – «Альянсу за мир і свободу» та Націонал-демократичної партії Німеччини.

Чеські праві демократи підтримали британський Brexit і референдум про вихід з ЄС, як перемогу націоналізму над «мультикультуралізмом Євросоюзу». Втім, замовчують факт, що прихильники Brexit виступають також проти іммігрантів з країн Східної Європи. Чеські крайні ліві оцінюють Brexit з інших позицій, розглядають ЄС як «інструмент наднаціонального капіталу». Положення серед крайніх правих партій Чехії в даний час оцінюється конкуренцією між РПСС і партією Національної демократії (НД).

Національна демократія (НД) – політична партія, яку очолює відомий чеський журналіст А. Бартош. НД вважає себе «консервативною та патріотичною партією, заснованою на ідеях античності і християнства. Її основною метою є захист національних інтересів і традиційних цінностей, які лежать в основі людської спільноти (традиційна сім'я, віра, творчість, національна самосвідомість)»²¹. Після того як кілька разів заарештовували її лідера А. Бартоша, вона стала вважати себе «опозицією режиму, який являє собою реальну небезпеку для традиційних чеських сімей, чеської культури і для існування самої країни»²². Національна демократія виступає проти ліберальну демократію та її цінностей. Партія проповідує радикальний націоналізм, ідеологію антисемітизму.

Партія виникла восени 2005 р. як політичний рух «Право і справедливість – «Так» традиційній сім'ї», «Ні» корупції і злочинності». У березні 2008 р. було прийнято рішення про перетворення руху в політичну партію і про зміну назви партії за прикладом польської партії «Право і справедливість». у 2014 р. партія мала назву «Ні Брюсселю – Національна демократія», пов'язану виборами до Європарламенту. 3 грудня 2014 р. назва була змінена знову, і вона стала називатися «Національна демократія».

Змінюючи назву, партія прагнула отримати більшу популярність в ЗМІ, але реального успіху на виборах вона не мала. Партія, вийшовши на політичну сцену, стала конкурувати з РПСС, частина прихильників якої перейшли на її бік. Ситуація в цій частині політичного спектра характеризується гострими протиріччями між НД і РПСС, що послаблює кожен з них і веде до роздробленості організацій правого спрямування.

Між лідерами РПСС і НД Т. Вандосом і А. Бартошем існує особиста неприязнь. А. Бартош заявив, що у Т. Вандоса відсутні якості лідера, і закликав членів РПСС покинути її ряди і вступати в НД. Партії прагнули встановити дружні відносини зі словацьким неонацистом М. Котлебою. У змаганні переміг Т. Вандос, тоді як на частку Бартоша залишився інший словацький неонацист – М. Магат. Риторика НД своєрідна, за зауваженням чеських оглядачів, в ній відсутні будь-які ознаки політичної коректності²³.

Як зазначається в довідці МВС Чехії про екстремізм, яку воно регулярно готує останні роки і публікує щоквартально, НД – більше віртуальний проект, ніж реально діюча організація.

Серед прихильників НД дуже мало неонацистів. Прихильники цієї ідеології, такі як П. Матейний, були змушені вийти з лав НД і заснувати свою організацію «Національне відродження». Більшу частину прихильників НД складають громадяни, незадоволені своїм становищем в суспільстві чи розчаровані розвитком країни. НД співпрацювала з парламентською партією Т. Окамури (вихідця з Японії) «Свобода і пряма демократія». В даний час у НД можна виділити кілька ідеологічних течій. Критикуючи ЄС, НД бачить альтернативу членству в ньому в орієнтації на співпрацю з Росією. Партія розвивається шляхом утворення нових відділень на місцях, відрізняється яскраво вираженою радикальною риторикою. Останнім часом від критики

²¹ Росии не нужны ни Чехия, ни Словакия, ни Польша, ни Прибалтика... URL: <https://ok.ru/group/5429881228/topic/67460022078461>.

²² Там само.

²³ Mikel J. Proč nás (ne)baví Národní demokracie? A proč nám chce vzít porno? URL: <http://www.houpaciosel.cz/2016/10/04/proc-nas-nebavinarodni-demokracie-a-proc-nam-chce-vzit-porno>.

ЄС вона перейшла до критики власної політичної еліти – перш за все Чеської соціал-демократичної партії і нинішнього прем'єр-міністра Б. Сobotки²⁴.

Одним з проектів партії, яким вона мала намір залучити на свій бік потенційних виборців, була організація «Національна самооборона» (НС), що виникла в січні 2016 р. Вона визначає себе як незалежну громадсько-неполітичну ініціативу громадян. Як вказується в Декларації Ради НС, завдання організації в тому, щоб забезпечувати захист житла громадян ЧР, їх життя, здоров'я і майна, підтримувати соціальний мир, стабільність і законність у тому випадку, якщо законодавчі органи і органи державної безпеки не будуть готові чи здатні здійснювати діяльність у відповідності до присяги і зобов'язаннями, встановленими законом. Водночас завданням НС є захист територіальної цілісності і існування ЧР в разі масштабних бойових дій, паралічу чи краху державної влади і неможливості інакше ефективно захистити суверенітет, фізична протидія загрози розпаду держави. Грунтуючись на Законі № 585/2004 Зведення про військову повинність, НС має намір діяти як друга резервна армія ЧР чи самостійно на свій розсуд²⁵.

У структурі «Національної самооборони» передбачена Рада, яка виконує координаційні, інформаційні, представницькі функції. Він встановлює контакти із засобами масової інформації, розвиває відносини з політичними партіями і рухами, з громадськими організаціями, державними органами, з чеськими збройними силами і поліцією²⁶. Членом НС може стати будь-який громадянин ЧР, віку і національності, залишаючись при цьому членом будь-якої політичної партії. НС позиціонує себе як організація поза політики. Член НС зобов'язаний на рукаві уніформи носити певну нашивку. Будучи в уніформі і беручи участь в публічних акціях, він зобов'язаний виступати аполітично і не пропагувати своїх політичних поглядів.

Опорою «Національної самооборони» є групи, які створюють за місцем проживання. Мінімальна кількість членів групи – дві людини. Вони автономні в своїх діях²⁷. У довідці МВС дії НС оцінені як «віртуальні», але будучи перенесені «на вулиці», вони можуть створювати загрозу безпеці²⁸. Прихильників НС вербує серед тих, хто розчарований розвитком держави після 1989 р., сучасним політичним устроєм чи зовнішньою політикою Чехії. НС поширює страхи щодо мігрантів і виступає проти членства ЧР в ЄС і НАТО. Вона підтримує самопроголошену Донецьку Народну Республіку і заявляє, що бере на себе роль консульства цієї республіки в Чехії.

Після припинення в травні 2016 р. діяльності організації «Блок проти ісламу» значна частина налаштованих проти ісламу чехів віддали перевагу партії «Свобода і пряма демократія», яка орієнтована, на відміну від антиісламських та антиміграційних організацій, на ширше коло питань. Лідером чеських антиісламістів виступає М. Конвічка. На думку чеських компетентних органів, міграційна криза вже загасає. Тому суб'єкти, які використовували її, пропагуючи захист чеського народу і збереження чеських традицій, не зуміли знайти нові теми для мобілізації²⁹.

З 2015 р. діє невелика радикальна організація «Солдати Одіна», в основному в Мостецькому краї, виникнення якої ініціювала однойменна організація з Фінляндії. Організація нараховує близько 30 осіб, які виступають проти ісламу, здійснюють патрулювання, мета якого, за їх заявами, полягає в захисті європейської культури і традицій³⁰.

Отже, політичний радикалізм – течія досить різномісна за складом учасників: від політичних партій до екстремістських організацій. Особливістю чеської партійної системи є існування в ній, поряд з типовими радикальними партіями, партій, які не є такими, але їх представники висловлюють ксенофобські, націоналістичні та антиісламські заяви. Це найперше Громадянська демократична партія, відома своїм критичним ставленням до європейської інтеграції, і Комуні-

²⁴ Extremismus Souhrnná situační zpráva 3. čtvrtletí roku 2016. URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/ctvrtletni-zpravy-o-extremismu-odboru-bezpecnostnipolitiky-mv.aspx>.

²⁵ Deklarace rady národní domobrany. URL: <http://www.narodnidomobrana.cz>.

²⁶ Co je národní domobrana? URL: <http://www.narodnidomobrana.cz>.

²⁷ Deklarace rady národní domobrany. URL: <http://www.narodnidomobrana.cz>.

²⁸ Extremismus Souhrnná situační zpráva 2. čtvrtletí roku 2016. URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/ctvrtletni-zpravy-o-extremismu-odboru-bezpecnostnipolitiky-mv.aspx>.

²⁹ Там само.

³⁰ Nápravník J. Pravicový radikalismus v české republice po roce 1989. URL: https://dspace.tul.cz/bitstream/handle/15240/10341/mgr_17879.pdf?Sequence=1.

стична партія Чехії та Моравії, яка виступає проти членства Чехії в НАТО й ЄС. До числа чеських політиків, яким близькі радикальні погляди, аналітики відносять відомого своєю антиісламською позицією чеського президента М. Земана та лідера руху АНО мільярдера А. Бабича, якого називають «чеським Трампом»³¹.

У 2016 р. чеські право радикальні та екстремістські організації, за даними Міністерства внутрішніх справ, провели 308 різних акцій. Їх дії контролюються чеськими органами безпеки, в основному МВС. Ситуацію в цьому секторі політичного спектра вони характеризують як «спокійну».

В останні роки світ стикається із зростанням електоральної підтримки праворадикальних, націонал-популістських партій і в державах ЦСЄ, і Заходу. Виборці голосують за них не тому, що їх економічні чи соціальні програми мають для них особливу привабливість. Вони голосують за ці партії, щоб висловити невдоволення економічною ситуацією в державі. Практично всі право популістські партії держав ЄС – виступають проти європейської інтеграції, інтерпретуючи її, як антинаціональний проект, яким управляє еліта, спотворений дефіцитом демократії та корупції.

Чеські праві ще не навчилися залучати на свій бік виборців і отримувати їх голоси. На парламентських виборах 2017 р. Робітнича партія соціальної справедливості отримала 0,2%, Об'єднання за республіку – Республіканська партія М. Садека – 0,19%³². Втім, на відміну від інших держав, у Чехії існує доволі активна група неонацистів віком від 15 до 30 років, яка досить діяльна в проведенні демонстрацій та концертів. У цьому плані держава лідирує серед європейських держав. Водночас, як зауважує один з лідерів товариства «Толерантність та громадянське суспільство» О. Цакл³³, на момент виборів у Чехії можна спостерігати ледь не найнижчу кількість виборців, які симпатизують даному політичному напрямку.

Список джерел

1. Бобраков-Тимошкин А. наследники традиций: Коммунистическая партия Чехии и Моравии как консервативно-националистическая сила. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/6/b20.html>.
2. Каймаков А. Неонацисты ищут своих сторонников. 08.08.2017. URL: <https://www.radio.cz/ru/rubrika/demokrati/neonacisty-ishchut-svoix-storon-nikov>.
3. Мельниченко Б. (2012). Політико-правові перетворення в Центрально-Східній Європі наприкінці ХХ ст. (на матеріалах Польщі, Чехії та Словаччини). Львів: ЛьвДУВС. 204 с.
4. России не нужны ни Чехия, ни Словакия, ни Польша, ни Прибалтика... URL: <https://ok.ru/group5429881228/topic/67460022078461>
5. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории (2005). [в 2 кн.]. Кн. 2 / [отв. ред. В. В. Марьяна]. М. 558 с.
6. Bureš J., Charvát J., Just P., Štefek M. (2012). Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému. Praha: Grada. 528 s.
7. Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického system (2012). Praha: Grada. 528 s.
8. Český fašismus. 2010. 30.12. URL: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1294681-cesky-fasismus>
9. Co je národní domobrana? URL: <http://www.narodnidomobrana.cz>.
10. Davidová E. (1995). Romano drom = Cesty romů 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. 244 s.
11. Deklarace rady národní domobrany. URL: <http://www.narodnidomobra-na.cz>.
12. Dělnická strana sociální spravedlnosti. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%99Blnick%C3%A1_strana_soci%C3%A1ln%C3%AD_spravedlnosti.

³¹ Forster K. Europe's new fascism? The far-right leader hoping to take power in 2017. 2016. 15.11. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/marine-le-pen-geert-wilders-norbert-hofer-rise-of-fascism-europe-far-right-leaders-donald-trump-a7417276.html>.

³² Konečné výsledky voleb v ČR. URL: <http://www.info.cz/volby-2017>.

³³ Каймаков А. Неонацисты ищут своих сторонников. 08.08.2017. URL: <https://www.radio.cz/ru/rubrika/demokrati/neonacisty-ishchut-svoix-storonnikov>.

13. Extremismus Souhrnná situační zpráva 4. čtvrtletí roku 2016. URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/ctvrtletni-zpravy-o-extremismu-odboru-bezpecnostni-politi-ky-mv.aspx>.
14. Fiala P., Mareš M., Pšejja P. (2001). Formation of the System of Political Parties in the Czech Republic 1989-1992. *Studia polityczne*. № 12. S. 145-163.
15. Forster K. Europe's new fascism? The far-right leader hoping to take power in 2017. 2016. 15.11. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/marine-le-pen-geert-wilders-norbert-hofer-rise-of-fascism-europe-far-right-leaders-donald-trump-a7417276.html>.
16. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989 (2008). [edit.: Adéla Gjuríčová, Michal Kopeček]. Praha: Paseka. 320 s.
17. Konečné výsledky voleb v ČR. URL: <http://www.info.cz/volby-2017>.
18. Mikel J. Proč nás (ne)baví Národní demokracie? A proč nám chce vzít porno? URL: <http://www.houpaciosel.cz/2016/10/04/proc-nas-nebavinarodni-demokracie-a-proc-nam-chce-vzit-porno>.
19. Nápravník J. Pravicový radikalismus v české republice po roce 1989. URL: https://dspace.tul.cz/bitstream/handle/15240/10/mgr_17879.pdf?Sequence=.
20. Olson D. M. (1993). Dissolution of the State: Political Parties and the 1992 Election in Czechoslovakia. *Communist and Post Communist Studies*. Okland. Vol. 26, № 3. P. 301–314.
21. Pejčoch I. (2011). Fašismus v českých zemích. Fašistké a nacionálnésocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922-1945. Praha: Academia. 864 s.
22. Program DSSS 2015. URL: <http://www.dsss.cz/program-dsss-2015>.
23. Roubal P. (2013). Starý pes, nové kousky: kooptace do Federálního shromáždění a vytváření polistopadové kultury. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 110 s.
24. Schöpflin G. (1991). Post-comunism: construction new democracies in Central Europe. *International Affairs*. L. Vol. 67, № 2 (Apr.). P. 235–250.
25. Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Sdru%C5%BEen%C3%AD_pro_republiku_%E2%80%93_Republik%C3%A1nsk%C3%A1_strana_%C4%8Ceskoslovenska_Miros-lava_Sl%C3%A1dka.
26. Smolík J. (2013). Krajněpravicové politické strany v zemích V4: historie a současnost. *Sociológia* [Český, 2010]. Brno. Č. 4. S. 385-410.

References

1. Bobrakov-Timoshkin A. nasledniki traditsiy: Kommunisticheskaya partiya Chehii i Moravii kak konservativno-natsionalisticheskaya sila. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/6/b20.html>.
2. Kaymakov A. Neonatsisty i schut svoih storonnikov. 08.08.2017. URL: <https://www.radio.cz/ru/rubrika/demokrati/neonacisty-ishchut-svoix-storon-nikov>.
3. Melnychenko B. (2012). Polityko-pravovi peretvorennya v Centralno-Sxidnij Yevropi naprykinci XX st. (na materialax Polshhi, Chexiyi ta Slovachchyn'). Lviv: LvDUVS. 204 s.
4. Rossii ne nuzhnyi ni Chehiya, ni Slovakiya, ni Polsha, ni Pribaltika... URL: <https://ok.ru/group5429881228/topic/67460022078461>.
5. Chehiya i Slovakiya v XX veke: ocherki istorii (2005). [v 2 kn.]. Kn. 2 / [otv. red. V. V. Marina]. M. 558 s.
6. Bureš J., Charvát J., Just P., Štefek M. (2012). Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému. Praha: Grada. 528 s.
7. Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického system (2012). Praha: Grada. 528 s.
8. Český fašismus. 2010. 30.12. URL: <http://www.ceskatelevizecz/ct24/archiv/1294681-cesky-fasismus>.
9. Co je národní domobrana? URL: <http://www.narodnidomobrana.cz>.
10. Davidová E. (1995). Romano drom = Cesty romů 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. 244 s.
11. Deklarace rady národní domobrany. URL: <http://www.narodnidomobra-na.cz>.
12. Dělnická strana sociální spravedlnosti. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Blnick%C3%A1_strana_soci%C3%A1ln%C3%AD_spravedlnosti.
13. Extremismus Souhrnná situační zpráva 4. čtvrtletí roku 2016. URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/ctvrtletni-zpravy-o-extremismu-odboru-bezpecnostni-politi-ky-mv.aspx>.

14. Fiala P., Mareš M., Pšejka P. (2001). Formation of the System of Political Parties in the Czech Republic 1989-1992. *Studia polityczne*. № 12. S. 145–163.
15. Forster K. Europe's new fascism? The far-right leader hoping to take power in 2017. 2016. 15.11. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/marine-le-pen-geert-wilders-norbert-hofer-rise-of-fascism-europe-far-right-leaders-donald-trump-a7417276.html>.
16. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989 / [edit.: Adéla Gjuríčová, Michal Kopeček]. Praha: Paseka, 2008. 320 s.
17. Konečné výsledky voleb v ČR. URL: <http://www.info.cz/volby-2017>.
18. Mikel J. Proč nás (ne)baví Národní demokracie? A proč nám chce vzít porno? URL: <http://www.houpaciosel.cz/2016/10/04/proc-nas-nebavinarodni-demokracie-a-proc-nam-chce-vzit-porno>.
19. Nápravník J. Pravicový radikalismus v české republice po roce 1989. URL: https://dspace.tul.cz/bitstream/handle/15240/10/mgr_17879.pdf?Sequence=.
20. Olson D. M. (1993). Dissolution of the State: Political Parties and the 1992 Election in Czechoslovakia. *Communist and Post Communist Studies*. Okland. Vol. 26, № 3. P. 301–314.
21. Pejíoch I. (2011). Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922-1945. Praga: Academia. 864 s.
22. Program DSSS 2015. URL: <http://www.dsss.cz/program-dsss-2015>.
23. Roubal P. (2013). Starý pes, nové kousky: kooptace do Federálního shromáždění a vytváření polistopadové kultury. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 110 s.
24. Schöpflin G. (1991). Post-comunism: construction new democracies in Central Europe. *International Affairs*. L. Vol. 67, № 2 (Apr.). P. 235-250.
25. Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Sdru%C5%BEen%C3%AD_pro_republiku_%E2%80%93_Republik%C3%A1nsk%C3%A1_strana_%C4%8Ceskoslovenska_Miros-lava_Sl%C3%A1dka.
26. Smolík J. (2013). Krajněpravicové politické strany v zemích V4: historie a současnost. *Sociológia* [Český, 2010]. Brno. Č. 4. S. 385-410.